

**“ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA
ILMIY TADQIQOTLAR:
MUAMMOLAR, YUTUQLAR,
INNOVATSIYALAR”**

xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

2023 yil 19-20 may

Buxoro

“Zamonaviy psixologiyada ilmiy tadqiqotlar: muammolar, yutuqlar, innovatsiyalar” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman to`plami // Buxoro, 2023-yil 19-20-may. – 498 b.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-sonli, 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 21 iyundagi “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-289-sonli Qarorlarida belgilangan tadbirlar ijrosini ta’minlash maqsadida 2023-yilning 19-20 may kunlari Buxoro davlat universitetida **“Zamonaviy psixologiyada ilmiy tadqiqotlar: muammolar, yutuqlar, innovatsiyalar”** mavzusida xalqaro ilmiy-nazariy anjuman o‘tkaziladi.

Mazkur konferensiya to‘plamida bir yuz ellikdan ortiq maqolalar jamlangan.

Tahrir hay’ati:

Xamidov O.X. – Buxoro davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor;
Rasulov T.H. – Fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor;
Barotov Sh.R. – Psixologiya fanlari doktori, professor;
Karimova V.M. – Psixologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov A.M. – Psixologiya fanlari doktori, professor;
Nishonova Z.T. – Psixologiya fanlari doktori, professor;
Huseynova A.A. – Falsafa fanlari doktori, professor;
Abdullayeva B.S. – Psixologiya fanlari doktori, professor;
Akramova F.A. Psixologiya fanlari doktori, professor;
Atabayeva N.B. – psixologiya fanlari doktori, dotsent;
Sobirova D.A. – psixologiya fanlari doktori, dotsent;
Nazarov A.M. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor;
Usmanova M.N. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Jumayev U.S. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Ostanov Sh.Sh. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;
Rustamov Sh.Sh. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Koordinatorlar: Nazarov A.M., Usmanova M.N., Ostanov Sh.Sh.

Maqolalarning to‘g‘ri va aniqligiga mualliflar mas’uldir.

© **Zamonaviy psixologiyada ilmiy tadqiqotlar: muammolar, yutuqlar, innovatsiyalar**

AGRESSIV VA AUTOAGRESSIV O'SMIRLARNI JAMIYATGA MOSLASHISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Ganjiev Feruz Furqatovich

Buxoro davlat universiteti psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotatsiya. Maqolada agressiv va autoagressiv o'smirlarni jamiyatga moslashishining ijtimoiy-psixologik omillari va o'ziga xosligi uning asosiy tuzilmasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: agressiv, antropologik, siyosiy, autoagressiv, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, depressiv, motivatsiya.

Globalashuv davrida avtoagressiyaning o'smirlar hayotida namoyon bo'lishi sof antropologik va psixologik hodisa bo'lib, muayyan ma'noda bu hodisaning keng tarqalganligi butun jamiyatning holatini, uning axloqiy salomatligini aks ettiradi. O'z joniga qasd qilishlar sonining ko'payishi o'smirlarda avtoagressiyaning ekstremal ko'rinishi sifatida bugungi kunda butun dunyoda va mamlakatimizda ham kuzatilmoqda. Avtoagressiya - bu jismoniy va ruhiy sohalarida o'ziga zarar yetkazishga qaratilgan qasddan qilingan faoliyat. O'zini ayblash, o'zini kamsitish, o'z joniga qasd qilish, zavq olishdan bosh tortish, ehtiyojni qondirish kabi turli darajadagi tan jarohati yetkazishda namoyon bo'ladi. Shunday qilib, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi 15 yil ichida dunyoda 11 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan o'smirlar orasida o'z joniga qasd qilish holatlari ko'paygan. Bu hodisa qisman jamiyatimizning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy sohalarida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar bugungi kunda o'smirlarga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirishga olib kelishi, ichki nomutanosiblik va shaxsiy taranglikni keltirib chiqarayotgani bilan izohlanadi va ekzistensial vakuumga hayotning ma'nosini yo'qotishga olib keladi. Bunday o'zgarishlarga eng sezgir bo'lgan o'smirlik davri biopsixosotsial evolyutsiya belgisi ostida davom etadi. O'smirning shaxsiyati "ikkilamchi inqiroz" deb ataladigan davrda shakllanadi.

Hozirgi vaqtda voyaga yetmaganlarda avtoagressiya fenomenini chuqur o'rganish zarur. O'smirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuviga to'sqinlik qiladigan sharoitlarni hisobga olgan holda, ularning buzg'unchi xatti-harakatlarini zamonaviy voqeliklar kontekstida tuchunish kerak. Avtoagressiya va ijtimoiy-psixologik moslashuv muammosi bir qator tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlarida o'rganilgan.

Shu bilan birga, bugungi kunda avtoagressiv xatti-harakatlarning umumiy psixologik modellarini aniqlash va avtoagressiv xatti-harakatlarga moyil bo'lgan o'smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish vazifasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Shunday qilib, o'smirlarning avtoagressiv xulq-atvori va ijtimoiy-psixologik moslashuv o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish umumiy psixologik bilimlarning manfaatlari va zamonaviy jamiyat ehtiyojlari bilan bog'liq. Shu sababli, mavjud ishlanmalarga asoslanib, o'smir shaxsining moslashuv jarayonining psixologik determinantlari va xususiyatlarini o'rganish kerak, bu esa o'z vaqtida avtoagressiv tendensiyalarning rivojlanishining oldini olishga imkon beradi.

Ushbu maqolada asosan avtoagressiv xulq-atvorning paydo bo'lishining zaruriy shartlarini ko'rib chiqamiz, uning o'ta og'irligi, o'smirlarning o'z joniga qasd qilish xatti-harakati farqini hisobga olgan holdagi terminologiyadir.

Dunyoda avtoagressiv xulq-atvor XIX asr oxiridan XX asr boshlarida qadar o'rganila boshlandi. Yoshlar o'rtasidagi avtoagressiv xulq-atvor muammosiga bag'ishlangan juda ko'p miqdordagi xorijiy va mahalliy ishlarga qaramay, mamlakatimizda ushbu mavzu bo'yicha mintaqaviy statistik tadqiqotlar kam. Asosan, faqat namunaviy statistik ma'lumotlar mavjud. Biz hali ham yoshlarining o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlarining haqiqiy darajasini va shakllarini bilmaymiz. O'z joniga qasd qilishning jinsi va yoshi prognozlarini mintaqaviy kontekstni hisobga olgan holda tahlil qilish va tuchuntirish kerak. Shu bilan birga, vaziyatni tahlil qilish o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlarining maxsus, "ichki" shakli sifatida "avto-agressiv tendensiyalar" miqyosini baholamasdan bo'lmaydi.

O'smirlilik davrida o'z joniga qasd qilishga urinishlar ko'p, asosan bu namoyishkorona avtoagressiv urinishlardir. Tajribani mustahkamlash bilan bunday urinishlar takrorlanishi mumkin. Ko'pincha o'smirlarda impulsiv tarzda sodir bo'ladi. O'smir ko'pincha o'z ehtiyojlarini qondirish uchun har to'siq tufayli stress va tajovuz tufayli o'z joniga qasd qilishga urinishadi.

O'smirlarda o'z joniga qasd qilish holatlari ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda ham kuzatilmoqda. D.Friman (1987) ma'lumotlariga ko'ra, o'z joniga qasd qilish 15 yoshdan 19 yoshgacha bo'lgan amerikalik o'smirlar va yoshlar orasida o'limning uchinchi (baxtsiz hodisalar va qotilliklardan keyin) sababidir. So'nggi o'n yilliklarda mamlakatimizda 10-14 va 15-19 yosh o'smirlarda o'z joniga qasd qilish darajasi 14 foizda va 17 foizga oshdi. Xuddi shu tendentsiya Markaziy Osiyoda, shuningdek bir qator boshqa mamlakatlarda ham kuzatilmoqda.

Ushbu qisqacha tahlildan ko'ramizki, yoshlar o'rtasida avtoagressiv xulq-atvor muammosi butun dunyoda mavjud. Bu yana bir bor muammoning jiddiyligini va o'smirlar o'rtasida avtoagressiv xatti-harakatlar tendentsiyalarini o'rganish zarurligini tavsiflaydi. Avtoagressiya hodisalariga o'zini asossiz xavf-xatarga duchor qilish istagi (ekstremal), xavfli vaziyatlarni qidirish, o'ziga zarar yetkazadigan sevimli mashg'ulotlari (giyohvandlik, mastlik) kabi yashirin shakllar ham bo'lishi mumkin. So'nggi yillarda faqat aniqlangan (qayd etilgan) avto-agressiv harakatlarning halokatli o'sishi ushbu hodisaning oldini olishning nazariy va amaliy usullarini zudlik bilan ishlab chiqish zarurligini keltirib chiqarmoqda.

Psixoz holatidagi ruhiy kasallar psixopatologik tajribalar (aldanishlar, gallyutsinatsiyalar) ta'siri ostida avto-agressiv harakatlarni amalga oshirish avtoagressiv xatti-harakatlar sifatida tasniflanishi kerak.

Yuqoridagilardan avtoagressiv xulq-atvor insonning somatik yoki ruhiy salomatligiga har qanday zarar yetkazishga qaratilgan harakatlardir, degan xulosaga kelish mumkin.

Muammoni o'rganish uchun masalaning tarixiga murojaat qilamiz va ushbu muammoning asosiy nazariy va uslubiy tuchun chalarini ko'rib chiqamiz. Avto-agressiv xatti-harakatlar muammosi juda qadim zamonlardan beri mavjud. Tadqiqotchilar "O'z ruhidan ko'ngli to'qilganlarning bahsi" she'riy asarini Qadimgi Misr madaniyati davriga bog'lashadi. Ushbu matnni yozgan noma'lum muallif o'z holatini qanday ta'riflaydi: "Men uchun o'lim endi kasallarning shifosi va azob-uqubat asirligining natijasi bo'lib tuyuladi".

Insoniyat tarixida avto-agressiv xulq-atvor muammosi turli yo'llar bilan baholangan: qattiq qoralashdan tortib, o'z joniga qasd qilishni hayotni tugatishning munosib usuli sifatida tan olishgacha.

Turli tarixiy davrlarda turli jamiyatlarda, ba'zan esa bir jamiyatning turli qatlamlarida bu hodisaga qarama-qarshi axloqiy baholar berilgan. Ko'pgina xalqlarda o'z joniga qasd qilish taslim bo'lish yoki qullikdan afzalroq deb hisoblangan. Hindiston, Xitoy, Yaponiyada esa bu nisbatan keng tarqalgan va ba'zi hollarda ijtimoiy retsept xarakteriga ega edi. Aksincha, Sparta va Afinada o'z joniga qasd qilganlarning jasadlari nafrat alomatlar bilan yoqib yuborilgan. Ushbu harakatning salbiy asosini yunon faylasuflari: Pifagor, Sokrat, Platon, Aristotel ta'limotlarida topish mumkin.

Avtoagressiya alomatlar

- depressiv kayfiyat (yomon kayfiyat, ko'z yoshlari, motivatsiyani qiyin izlash);
- asossiz kayfiyat o'zgarishi (masalan, odam odatdagidan ko'proq tushkunlikka tushgan yoki tajovuzkor);
- ovqatlanish odatlarining o'zgarishi, uyqu jadvali;
- o'zini past baholash belgilari (o'smir o'zini yomon deb ayblaydi, jismoniy, psixologik yoki intellektual jihatdan normal yoki idealga yetmaganligini ta'kidlaydi);
- kelib chiqishini tuchuntirish qiyin bo'lgan ko'karishlar, kesmalar, chandiqlar;
- energiya yetishmasligi.

Muammoning fanlararo qisqacha tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yerda taxminlarning tarqalishi mavjud, turli tarixiy davrlar va turli xalqlar orasida turlichadir. Biz avtoagressiv

xulq-atvor demografik jihatdan barqaror hodisa bo'lib, asosan individual ildizlarga ega ekanligini ko'ramiz. Zamonaviy dunyoda avtoagressiv harakatlar uzoq vaqtdan beri asosan shahar hodisasi deb hisoblanadi. O'z joniga qasd qilish bilan bog'liq ijtimoiy sabablar shaharda eng katta kuch bilan namoyon bo'lishi mumkin. Agar o'z joniga qasd qilish hodisasining milliy tabiati haqida gapiradigan bo'lsak, shimoliy xalqlar janubiy xalqlarga qaraganda o'z joniga qasd qilishga ko'proq moyil ekanligi va bir hududda yashash turli millat vakillari uchun tur xil ko'rsatkichlarni berishi mumkinligi aniqlandi.

Quyidagicha xulosa qilish mumkin: o'z joniga qasd qilish bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy sharoitlar ijtimoiy hayotning asosiy sabablari bo'la olmaydi, shuning uchun o'z joniga qasd qilishning rivojlanishini ilmiy bashorat qilish imkoniyatlari juda kam. O'z joniga qasd qilishning ichki sabablarini tahlil qilish kerak.

Adabiyotlar.

1. Berkowitz L. Aggression/ A social psychological analysis. New York, 2001 –с. 388-391.
2. Шустов Д.И. Аутоагрессия, суицид и алкоголизм. М.: Когнито центр, 2005. С.115-118
3. Шутова Л.В. Смысло-жизненные и ценностные ориентации в отношении к жизни и смерти у лиц юношеского возраста: дисс. канд. психол. наук: 19-00-01/ Таганрогский гос. ун-т, 2005.
4. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвуиздат, 2000.
5. Ф.Ф. Ганжиев. Особенности психологической защиты человека в экстремальной ситуации. Лазаревские чтения Лики традиционной культуры в, 2018. С. 117-118.

SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZALARNING O'ZIGA XOSLIGI

Jo'rayeva Z.A.,

Buxoro davlat universiteti talabasi

Olimov L.Y.

Buxoro davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sudga oid psixologik ekspertizani tashkil qilish va uni o'tkazishning o'ziga xosligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: psixologik ekspertiza, sud-psixologik ekspertiza, ekspert baholari, ekspert mulohazalari, ekspertlarni tanlash

Zamonaviy ilm-fanda va huquqiy amaliyotda ushbu masalaning quyidagicha aniq ta'rifi shakllangan. Insonning psixik faoliyati ob'ektiv borliqni aks etadi. Biroq bir necha sabablar tufayli (yoshi, sog'ligi tufayli) bu jarayon turli chetlanishlar bilan kechishi mumkin. Haqiqatni ro'yobga chiqarish uchun bu kabi chetlanishlarning darajasi va xarakterini bilish juda muhimdir. Chunki bunday chetlanishlari mavjud bo'lgan shaxslarning ko'rsatmalaridan jinoiy sud ish yuritishda dalillar manbai sifatida foydalaniladi va bu borada ko'rsatmalarga tanqidiy baho berish va haqqoniylik darajasini aniqlash talab qilinadi.

Psixologiya fani rivojlanishining zamonaviy holati sud-psixologik ekspertizaning katta imkoniyatlari haqida dalolat beradi. Albatta, bu imkoniyatlar chegarasiz degani emas. Yechilmagan muammolar hali juda ham ko'p. Masalan, aniq psixologik sababni aniqlash imkoniyati mavjudligini aytish mumkin emas, ammo shaxsning asosiy sabab chiziqlar ierarxiyasini va mazmunini aniqlash real holatdir.

Ta'kidlash joizki, yuridik amaliyot ehtiyojlari uchun uning qo'llanilishi asosan jinoiy jarayon ishtirokchilari ko'rsatmalarining haqiqiylikini aniqlash metodikalarini ishlab chiqish

Zamonaviy psixologiyada ilmiy tadqiqotlar: muammolar, yutuqlar, innovatsiyalar

85	<i>Farhodova M.S., Elov Z.S.</i> O'smirlilik davri inqirozlarining ijtimoiy-psixologik sabablari.
88	<i>Федорова В.М.</i> Эффекты воздействия на человека традиционными якутскими музыкальными инструментами (хомусом, бубном).
92	<i>Хамитова Ш.М.</i> Значение доверия и его мотивационное влияние на экономические системы.
96	<i>Хохлова Л.П., Токарев С.Г.</i> Феномен инверсии самовосприятия и понимания самих себя лицами с диагностированными психическими расстройствами и расстройствами поведения.
101	<i>Xudayorov U.G'.</i> O'zbekiston psixologlari tomonidan yoshlar muammosining o'rganilish masalalari.
2-SHO'BA. PSIXOLOGIK XIZMATNI TASHKIL QILISH	
106	<i>Akramova F.A.</i> Psixologik xizmat ko'rsatishda oilaviy maslahatning asosiy vazifalari hamda uning samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillar
109	<i>Баратов Ш.П.</i> Психологическое сопровождение в системе образования Узбекистана.
112	<i>Bilolova Z.B.</i> Psixologik xizmatni olib borishda ishontirish mexanizmining psixologik ta'siri
114	<i>Axmedova Z.J., Ismatova D.T.</i> Motiv va motivatsiya.
117	<i>Ganjiev F.F.</i> Agressiv va autoagressiv o'smirlarni jamiyatga moslashishining ijtimoiy-psixologik omillari.
119	<i>Olimov L.Y., Jo'rayeva Z.A.</i> Sud-psixologik ekspertizalarning o'ziga xosligi.
122	<i>Kozimova N.A., Ulug'ova Sh.M.</i> Psixologik konsultatsiyaga murojaat qiluvchi shaxslar tipologiyasi.
125	<i>Nusratova M.B.</i> Psixologik konsultatsiyaga muhtoj shaxslar tipologiyasi
129	<i>Maxmudova Z.M., Samadova N.N.</i> Sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligi va emotsional intellekti o'rtasidagi korrelyatsiyon bog'lanishlar.
132	<i>Qosimov U.A.</i> Tasavvuf ta'limoti ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.
136	<i>Safarova S.G'.</i> Bo'lajak psixologlarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.
138	<i>Maxmudova Z.M., Samadova N.N.</i> Qo'riqlash xizmatida psixologik xizmatning o'ziga xosligi.
144	<i>Sattarova G.I.</i> Jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'smirlarning hissiy-irodaviy sifatlarini shakllantirish.
146	<i>Бешимова М.О., Усманова М.Н.</i> Адаптация первокурсников к образовательной среде.
149	<i>Гайбуллаев А.А.</i> Социально-психологические механизмы нормализации буллинга поведения у подростков с помощью психокоррекционной работы.
153	<i>Казимова Л.Т.</i> Организация психологической службы
156	<i>Кортаева А.И., Турчина Е.К.</i> Взаимосвязь проявления агрессии и гендерной идентичности младших школьников.
157	<i>Никифоров А.М.</i> Использование метода гештальттерапии в дыхательных процессах
161	<i>Primova Sh. Sh., Sattarova G.I.</i> Oilaviy bolalar uyi sharoitida tarbiyalanuvchilar deprivatsiyasi.
164	<i>Ruziev U.M., Muzaффарова М.У.</i> Ижтимоий фобиянинг ўзига хос хусусиятлари ва уни олдини олиш.
168	<i>Hakimova F.X.</i> Oila instituti va ijtimoiy-psixologik xizmatlar.

